

Compliance of the Iranian Oil Industry 2019-Social Responsibility Code with the Jurisprudence and Conventional System of Multinational Companies

Sharareh Mofidian¹

Received: 05/03/2022; Accepted: 21/06/2022

Abstract

It is well agreed that "profitability" is a driving force behind all progress. Yet, there are two sides to the coin: (1) increasing competition affects trade competition, quality, transparency, the environment and society in general, and (2) jeopardizes the peaceful coexistence of business and society. Social responsibility holds "give back what you got from people." In the new social responsibility, society is not only one of the stakeholders but also the main goal. The concept of social responsibility has been emphasized in verses of the Holy Quran and various narrations. In the present study, this issue has been studied in the jurisprudence and practice of transnational companies with a descriptive-analytical method. The study investigates the scope of social responsibility reflected in the regulations approved by the Iranian Oil Industry in 2019 and its regional and thematic scope in accordance with the practice of international transnational companies in the field of responsibility to see if it is social and if the wide range of issues, from health to road construction, etc. are valid only for the territory of Iran. What has been introduced in Iran under social responsibility is that the oil industry is different from the concept, procedure and practical approach of other countries.

Key words: Corporate Social Responsibility, Legal Scope, Conflict with the Budget System, Compliance with Jurisprudence, International Standards.

انطباق نظام نامه مسؤلیت اجتماعی صنعت نفت ایران مصوب ۱۳۹۸ با فقه و نظام مرسوم شرکت های فراملی

تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۱۲/۱۴ - تاریخ پذیرش ۱۴۰۱/۰۳/۳۱ شماره مفیدیان^۱

چکیده

بدون شک "سودآوری" همیشه نیروی محرکه و زیربنایی پشت همه پیشرفت هاست. اما چون هر سکه دو رو دارد؛ رقابت فزاینده شرکت های تجاری، کیفیت، شفافیت، محیط و جامعه را به طور کلی تحت تأثیر قرار می دهد و همزیستی مسالمت آمیز تجارت و جامعه را به خطر می اندازد. بدین روی مسؤلیت اجتماعی می گوید آنچه را از مردم به دست آورده اید به آنها بازگردانید. در مسؤلیت اجتماعی نوین، جامعه تنها یکی از ذی نفعان نیست بلکه، هدف اصلی است. در نوشتار حاضر با روشی توصیفی تحلیلی به بررسی این موضوع در فقه و رویه شرکت های فراملی پرداخته شده است. مفهوم مسؤلیت اجتماعی در آیات قران کریم و روایات مختلف مورد تاکید می باشد اما سوال این است که دامنه مسؤلیت اجتماعی منعکس در نظام نامه مصوب ۱۳۹۸ صنعت نفت ایران و وسعت منطقه ای و موضوعی آن منطبق بر رویه شرکت های فراملی بین المللی در حوزه مسؤلیت اجتماعی است و اینکه اساسا این دامنه گسترده موضوعی از بهداشت تا راه سازی و ... آنها صرفا برای قلمرو سرزمینی ایران صحیح می باشد؟ آنچه در ایران تحت مسؤلیت اجتماعی در صنعت نفت وارد شده است با مفهوم، رویه و رویکرد عملی سایر کشورها متفاوت است.

واژگان کلیدی: مسؤلیت اجتماعی شرکت ها، دامنه قانونی، تعارض با نظام بودجه، همسویی با فقه، استانداردهای بین المللی.

مقدمه

شرکت‌های فراملی برای مدیریت حقوقی ریسک دعاوی خود و ارایه چهره‌ای مطلوب از عملکرد و شرکتشان و البته برخورداری از مزایا و معافیت‌های ناشی از گزارش سبز و تحقق مسئولیت اجتماعی، عموماً اقدام به پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی در ساختار خود نموده و از طریق آن به توسعه حوزه فعالیتشان اقدام می‌نمایند. شرکت ملی نفت ایران نیز در اساسنامه مصوب ۱۳۹۵ خود به این مهم توجه نموده و ماده (۸۰) خود را بدان اختصاص داده است. در ماده (۸۰) شرکت ملی به تحقق وظایف در قبال کارکنان به عنوان احد از ذینفعان خود توجه داشته و در تبصره ذیل ماده به جوامع پیرامونی محل فعالیتش و ایفای مسئولیت اجتماعی در قبال جوامع محلی پرداخته است. تبصره ماده بسیار عام به ایفای وظیفه صنعت نفت در چارچوب توسعه پایدار و حفظ محیط زیست در قالب بودجه سنواتی اشاره نموده است. جزییات و نحوه اجرای این وظیفه طی سیاست‌ها و نظام‌نامه نحوه ایفای مسئولیت‌های اجتماعی در صنعت نفت مصوب سال ۱۳۹۸ تدوین گردید. موضوعات و زمینه‌های عمل صنعت نفت در ماده سه طی ده بند مورد تصریح قرار گرفته که در این مقاله به چالش‌های اعمال ماده سه می‌پردازیم. ضمن آنکه در بدو امر تطابق این قبیل اقدامات با نظام فقهی ایران را بررسی نموده و مفهوم و گستره مسئولیت اجتماعی را در سایر نظامها و عرصه بین‌الملل نیز مورد مذاقه قرار می‌دهیم.

۱- تبیین مفهوم و انطباق با فقه و عرصه بین‌الملل

همه مذاهب دنیا کم و بیش به مسئولیت‌هایی که اشخاص در مقابل جامعه و در گستره وسیع‌تر، جهان پیرامون خود دارند، توجه زیادی نشان داده‌اند. در اسلام توصیه و تاکید فراوان بر انجام فعالیت‌های خیرخواهانه افراد، وقف به نفع عموم، ساختن مساجد و

کاروانسراها و نهاد قرض الحسنه به عنوان نمونه‌های بارزی از این نوع مسئولیت‌ها بوده است. در فعالیت‌هایی هم چون وقف بمانند آنچه در مسئولیت اجتماعی مطرح است، فرد به نحو فراقانونی بدون هیچ گونه اجباری و صرفاً برای کمک به هم نوعان خود و کاهش فاصله طبقاتی، دست به فعالیت‌های خیرخواهانه می‌زند و به دنبال سودآوری نیست. از این منظر که نهایتاً سودی متوجه فرد وقف کننده نیست می‌شود مدعی برتری نهاد وقف بر مسئولیت اجتماعی در عرصه شرکتها شد چرا که در شرکت‌ها انجام مسئولیت اجتماعی نهایتاً نفع مالی برای شرکت در پی خواهد داشت و وضعیت برد-برد خواهد بود. در مفهوم کنونی، در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نگاهی سودآورانه به انجام خدمات دارند^۱ و در پی کسب افزایش درآمدزایی از طریق افزایش اعتبار و کاهش دعاوی شرکت هستند که این امر در راستای مدیریت ریسک صورت می‌پذیرد.

تحول در روابط بین شرکت‌ها و جامعه نشان از تغییر تدریجی و برقراری یک همزیستی بشردوستانه در دنیای امروزی است که در آن علاقه متقابل همه ذینفعان از اهمیت بالایی برخوردار است (Bénabou, Tirole, 2009:8) و دیگر، شرکت‌ها نمی‌توانند بدون توجه به علاقه عموم مردم به عنوان نهادهای مستقل عمل کنند.

۱-۱- تبیین مفهوم و مبانی فقهی و بین‌المللی

یک مشکل اساسی در زمینه مسئولیت اجتماعی این است که هیچ تعریف واضح و قابل قبولی از این مفهوم ارائه نشده است و هیچ توافق یا اجماعی کلی در رابطه با معنای ایده آل آن وجود ندارد که توسعه نظری و اندازه‌گیری را دشوار می‌کند (Bénabou, Tirole, 2009: 12).

برخی از شرکت‌ها مسئولیت اجتماعی را به عنوان خیرخواهانه خالص شرکتی، برخی دیگر به عنوان یک چارچوب استراتژیک جدید شرکت در نظر می‌گیرند، در حالی که

۱ - شرکت زیمنس سالانه ۲۰ هزار دلار در حوزه‌های پیرامونی خود در عربستان سعودی در چارچوب مسئولیت‌های اجتماعی هزینه می‌کند و میزان کمک‌ها و سرمایه‌گذاری شرکت مایکروسافت در حوزه بهداشت و سلامت از سازمان بهداشت جهانی بیشتر است.

برخی دیگر این مفهوم را به طور کامل رد می کنند (Tariq. Khan, Ahmed Khan, 2012:8)
(Ahmed, Mehfooz, 2012:8)

۱-۱-۱- مفهوم و چارچوب

سازمان توسعه صنعتی ملل متحد^۱، مسئولیت اجتماعی را این گونه تعریف می کند: مسئولیت اجتماعی شرکت یک مفهوم مدیریتی است که به موجب آن شرکت ها نگرانی های اجتماعی و زیست محیطی را در فعالیتهای تجاری و تعامل با ذینفعان خود ادغام می کنند. مسئولیت اجتماعی به عنوان روشی است که از طریق آن یک شرکت به برقراری تعادل میان ضروریات اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی یعنی «رویکرد سه گانه پایین خط»^۲ می رسد و در عین حال انتظارات سهامداران و ذینفعان را نیز برطرف می کند. این مفهوم تلاشی برای ترسیم شرکت های خصوصی با هدف توسعه پایدار جهانی با فراهم آوردن مجموعه ای جامع تر از اهداف کاری برای آنهاست بجای آن که صرفاً کسب سود ملاک باشد. به بیان دیگر وفق مفهوم نوین مسئولیت اجتماعی، یک سازمان پایدار، باید از نظر اقتصادی ایمن باشد، تأثیرات منفی محیطی خود را به حداقل برساند، یا به طور ایده آل از بین ببرد و مطابق با انتظارات اجتماعی عمل کند. موضوعات کلیدی مسئولیت اجتماعی از دیدگاه سازمان توسعه صنعتی ملل متحد مدیریت محیط زیست، کارآیی با محیط زیست، منابع مسئول، مشارکت ذینفعان، استانداردهای کار و شرایط کار، روابط کارکنان و جامعه، برابری اجتماعی، تعادل جنسیتی، حقوق بشر، حکمرانی خوب و اقدامات ضد فساد است.^۳ تجزیه و تحلیل مسئولیت اجتماعی باید معنای دقیق آن و به ویژه تأثیر مفروض مسئولیت اجتماعی بر هزینه سرمایه را روشن کند. (Tariq Khan, Ahmed Khan, 2012:8)
(Ahmed, Mehfooz, 2012:8) محیط (سیاره) یکی از ذینفعان شرکت ها در نظر گرفته شده است و شهروند خوب بودن شرکت همچنین می تواند یک شرکت را به طرق

1 -United Nations Industrial Development Organization (UNIDO)

2 -Triple Bottom Line (TBL).

3-www.unido.org/our-focus/advancing-economic-competitiveness/competitive-trade-capacities-and-corporate-responsibility/corporate-social-responsibility-market-integration/what-csr.

مختلفی از جمله جذب سرمایه گذاران جدید و بخشی از استراتژی مارکت تجاری سودآورتر کند (Tariq Khan, Ahmed Khan, Ahmed, Mehfooz, 2012:12) هدف گسترده تر مسئولیت اجتماعی ضمن حفظ سودآوری شرکت ایجاد استانداردهای بالاتر و بالاتر زندگی است (Tariq Khan, Ahmed Khan, Ahmed, Mehfooz, 2012: 14) مسئولیت اجتماعی تأثیر مثبتی بر قیمت سهام دارد و شرکتهای دارای فعالیتهای عالی مسئولیت اجتماعی احتمالاً عملکرد مالی بهتری از نظر بازده سهام^۱، درآمد هر سهم^۲، حاشیه سود و سود خالص و غیره، نشان می دهند. (Trisnade, Amlayasa, 2020:282) این رابطه مثبت بین مسئولیت اجتماعی و عملکرد مالی می تواند رابطه بین شرکت و سرمایه گذاران آن را بهبود بخشد و همچنین می تواند تأثیر مستقیمی بر تصمیم سرمایه گذاری سرمایه گذاران داشته باشد (Tariq Khan, Ahmed Khan, Ahmed, Mehfooz, 2012:18) به این نکته توجه داشته باشیم که نقش بخش دولتی در مسئولیت اجتماعی پیچیده است و یک زمینه نوظهور است (Tariq Khan, Ahmed Khan, Ahmed, Mehfooz, 2012: 17)

در اجرای مسئولیت اجتماعی مدل های نظری مختلفی وجود دارد که تکامل و دامنه جهت گیری اجتماعی شرکتها را توصیف می کند. نمونه های قابل توجه شامل مدل کارول، مدل حلال و مدل آکرمن^۳ است (Amit Kumar, Gayatri, Vipul, Shraddha, 2012:5) هر کدام از این مدل ها وظایف و ارکانی برای مسئولیت اجتماعی برمی شمارد که باید در ایران نیز مشخص شود از کدام یک از این مدل ها در تدوین قانون و نظامنامه مرتبط در عرصه صنعت نفت بهره برده ایم. تا اجرای گام به گام و روند اجرایی مناسب معنا یابد.

برای تدوین یک چارچوب مناسب قانونی باید ببینید که به عنوان طراح و مجری مسئولیت اجتماعی در چه حوزه ای صلاحیت دارید، چه تهدیدها و فرصت هایی در

صنعت مورد نظر شما فراهم است و مقادیر قابل انجام را مشخص و نهایتاً مسئولیت اجتماعی را تعیین نمایید. تعیین صلاحیت های سازمانی بدین معناست که چه کاری می توانیم وفق تخصص خود انجام دهیم؟ در نگاهی به تهدیدات و فرصت های صنعت باید بررسی شود چه کاری ممکن است که انجام دهیم؟ در بررسی مقادیر ملاحظه کنیم به عنوان مجریان چه کاری می خواهیم انجام دهیم؟ و در پایان تصمیم بگیریم مسئولیت اجتماعی ما چه باشد؛ یعنی چه کاری باید انجام دهیم؟ (تعیین دامنه مسئولیت) (Amit Kumar, Gayatri, Vipul , Shraddha, 2012: 6)

با پاسخ به این سوالات می توان تصمیمات مدیریتی را در جهت تأمین یک نیاز به نحو استراتژیک شکل داد. این بدان معناست که مسئولیت اجتماعی از نظر عملی یک روند مداوم است و به طور مداوم بر محیط و روابط بین ذی نفعان و شرکت ها نظارت می کند. استراتژی شرکتی که از نظر ارزش آفرینی توسط شرکت برای موفقیت در فرآیند مسئولیت اجتماعی حیاتی است مشتمل بر موارد زیر است:

۱- مرکزیت - فعالیت های ابتکاری CSR باید نزدیک به مأموریت و اهداف شرکت باشد.

۲- ویژگی - اقدامات استراتژیک مسئولیت اجتماعی باید به طور خاص برای شرکت مفید باشد. این شرکت باید بتواند از مزایای اقدامات مسئولیت اجتماعی خود استفاده کند.

۳- پویایی - اقدامات مسئولیت اجتماعی باید بر پویایی انتظارات سهامداران متمرکز باشد، به عنوان مثال ، تغییرات در عوامل اجتماعی - محیطی ، سیاسی و فناوری را به تصویر کشد.

۴- داوطلبانه - تصمیمات مسئولیت اجتماعی باید اختیاری باشد و بنابراین باید توسط شرکت داوطلبانه اتخاذ شود.

۵- قابل مشاهده بودن - ابتکار عمل مسئولیت اجتماعی استراتژیک باید وجهه مناسبی از شرکت را ایجاد کند و با ایجاد توجه رسانه ای مثبت به حسن نیت و اعتبار شرکت اضافه کند. همچنین می تواند تصویر منفی از شرکت را کاهش دهد , Amit Kumar, Gayatri, Vipul, Shraddha, 2012: 7).

۱-۱-۲- مبانی فقهی و بین المللی

مسئولیت اجتماعی در عرصه بین المللی و فقه ایران سابقه دارد. قرآن کریم در آیات مختلف بر کاهش سطح فاصله طبقاتی و لزوم انفاق تاکید می ورزد.

در دین اسلام نیز به کرات می توان تاکید بر مسئولیت اجتماعی را مشاهده نمود. در واقع، مفهوم مسئولیت اجتماعی نیز مانند سایر اقسام مسئولیت، بر یک قاعده اساسی که به قاعده طلایی مسئولیت مشهور است مبتنی است، یعنی قاعده ی لا ضرر و لا ضرار فی الاسلام. سوره بقره آیه (۲۷۴) نیز بر انفاق تاکید دارد که در راستای مسئولیت اجتماعی شرکتها قابل بهره برداری است. کسانی که اموال خویش را شب و روز نهان و آشکار انفاق می کنند پاداششان نزد پروردگارشان است، نه ترسی دارند و نه غمگین می شوند. انفاق واجب و مستحب سبب رشد مادی و معنوی کل جامعه می شود. (باقری کنی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۴۸). استفاد از این آیه این است که شرکتها باید به گردش صحیح ثروت در میان کل اعضاء جامعه همت گمارند. از آیات دیگری که می توان از آن مسئولیت اجتماعی را استنباط نمود به طور مثال نخوردن مال به باطل^۱ است که می تواند مبنای استنباط لزوم مشتری مداری برای شرکت ها و رعایت حقوق مصرف کنندگان باشد که خود یکی از اصول مدنظر مفهوم مسئولیت اجتماعی میباشد. سوره نوح آیات (۱۲) و (۲) بر حفظ محیط زیست و منابع طبیعی و عدم تخریب محیط زیست که یکی دیگر از محورهای مسئولیت اجتماعی است نظر دارد.

آیات دیگری که مفهوم مسئولیت اجتماعی در آنها مستتر است عبارتند از: سوره مبارکه انعام آیه (۱۴۱) و سوره مبارکه اعراف آیه (۲۱) "و لا تسرفوا انه لا یحب المسرفین"، سوره مبارکه اعراف آیه (۱۸) "و لا لتفسدوا فی الرض بعد اصلاحها" و سوره مبارکه مائده آیه (۱) "تعاونوا علی البر و التقوی و لا تعاونوا علی الاثم و العدوان".

از جمله احادیث و روایات می توان به احادیثی از پیامبر مکرم (ص) در خصوص اهتمام به امور مسلمانان، سود رساندن به مردم؛ رفع بلا از مسلمانان اشاره داشت؛ از امام

صادق (ع) به روایتی مبنی بر آسایش مردم از دست مؤمن و روایتی از امام جواد (ع) مبنی بر گشایش غم و غصه استناد نمود؛ همچنین، در رساله حقوق امام سجاد (ع) به حق همسایه اشاره شده است که می‌تواند همان جوامع محلی پیرامون فعالیت نفتی باشند. (آقاسیدجعفر کشفی، ۱۳۹۵: ۳).

قانون اساسی ایران در اصول خود به مفاهیمی تاکید داشته و دارد که می‌توان در تقویت و پذیرش مفهوم مسئولیت اجتماعی در نظام حقوقی ایران و پیشینه داشتن مفاهیمی مشابه مسئولیت اجتماعی در حقوق اسلام بدان تکیه کرد. قانون اساسی در مقدمه خود تصریح میکند: «... در اسلام اقتصاد وسیله است» و از وسیله انتظاری جز کارآیی بهتر در راه وصول به هدف نمی‌توان داشت. با این دیدگاه برنامه اقتصاد اسلامی فراهم کردن زمینه مناسب برای بروز خلاقیت‌های متفاوت انسانی است و بدین جهت تامین امکانات مساوی و متناسب و ایجاد کار برای همه افراد و رفع نیازهای ضروری جهت استمرار حرکت تکاملی او برعهده حکومت اسلامی است». بدین روی عجیب نیست که شرکت‌های دولتی و نهادهای اجرایی دولتی در ایران در این راستا و در چارچوب تحقق این اهداف تحت عناوینی چون مسئولیت اجتماعی گام بردارند.

در کشورمان ایران، بسیاری، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و مسئولیت اجتماعی شرکت‌های سرمایه‌گذار را به عنوان ابزاری مینگرند که میتواند جایگزین کمک‌های مستقیم مالی شده و کاستی‌های کمک‌های مالی بین‌المللی به کشورهای در حال توسعه و توسعه نیافته را جبران کند. نگرش مثبت نسبت به نقش سرمایه‌گذاری خارجی در ایران تا جایی رسید که در ماده (۱۱۱) قانون برنامه پنجم توسعه، دولت ملزم به شناسایی و اصلاح قوانین و مقررات برحسب ضرورت و تعیین و اعمال مشوقها به تناسب نیاز روز و رقابتهای بین‌المللی برای جذب بیشتر سرمایه‌گذاری خارجی شد. انتظار عمومی این بود که انعقاد معاهدات سرمایه‌گذاری، قویاً فاکتورهای توسعه دولت میزبان که در ارتقاء سطح زندگی شهروندان مانند دسترسی به آب سالم، بهداشت، مبارزه با گرسنگی و فقر، ریشه‌کن‌سازی بیماری‌ها، دسترسی به آموزش ابتدایی، حمایت از محیط زیست و ... را که اساسی است، تسهیل سازد. (پاسبان، اصغری، ۱۳۹۳: ۵۲) شاید

این نگاه به دلیل آرا داوری متعدد و مختلفی باشد که تاکید بر لزوم مشارکت در توسعه کشور میزبان-آنهم مشارکت موثر و اساسی- را شرط حمایت از سرمایه گذار خارجی دانسته اند. (پاسبان، اصغری، ۱۳۹۳: ۵۳)

یک دیدگاه در رابطه با امکان اعمال تعهدات و مسئولیت‌های حقوق بشری بر شرکت‌های فراملی وجود دارد که از بعد اخلاقی قائل به تعهد شرکت‌های فراملی به موازین حقوق بشری است و اعتقاد دارد که هر چه رعایت ضوابط حقوق بشری در تجارت بیشتر شود به حال آن تجارت سودمندتر است چرا که عدم رعایت این حقوق باعث تخریب وجهه شرکت می‌شود و این امر کاهش مشتریان آن را در پی دارد. (عسکری، ۱۳۹۴: ۳۰۰).

در بعد اجتماعی توجه به حقوق بشر، حقوق کارگر، آموزش و توسعه کارگران محلی، کمک به تخصص‌های مربوط به برنامه‌های جامعه و ... از جمله پیوندهای میان مسئولیت اجتماعی و مسائل اجتماعی است.^۱ تجربیات نشان می‌دهد مدیران شرکت‌ها با عملکرد خوب اقتصادی و محور قرار دادن اخلاق در سیاست‌گذاری‌هایی که منجر به خوش‌نامی شرکت می‌شود حمایت بیشتری از سهامداران را از آن خود می‌کنند که نتیجه این حمایت بر سودآوری شرکت تأثیر مستقیمی دارد.

مؤسسه رتبه بندی فرانسوی Vigeo نخستین مؤسسه ای بود که به موضوع مسئولیت اجتماعی شرکتها توجه کرد. این مؤسسه در تعیین معیارهای خود دو سند بین المللی بیانیه جهانی حقوق بشر و معاهده بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد را مورد استناد قرار داد. این مؤسسه نهایتاً شش حوزه ی زیر را برای مسئولیت اجتماعی تعریف کرد: حقوق بشر، منابع انسانی. رفتار تجاری، چگونگی اداره شرکت، محیط زیست، مشارکت اجتماعی.^۱

۱ کاوسی، اسماعیل؛ چاوش باشی، فرزانه، بررسی رابطه مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی در سازمان، پژوهشنامه

علوم اجتماعی، پاییز ۱۳۸۹، شماره ۶۱، ص ۸

برقراری مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها این اطمینان را می‌دهد که سازمان می‌تواند به صورت پایدار رشد کند (sharma et al, 2009: 15). همچنین فشارهای جامعه بر شرکت‌ها در رابطه با موضوعات اجتماعی مانند حقوق بشر و محیط زیست موجب می‌شود شرکتها به عنوان واکنش به این فشارها از طریق مسئولیت اجتماعی معقولی پاسخ دهند (Miller and Guthrie, 2007: 7) رهبران تجارت، دولت‌ها و دانشگاهیان نیز بر مفهوم CSR تأکید دارند. (sharma et al, 2009: 11)

چارچوب سازمان ملل بر اساس سه رکن ساخته و بنیان نهاده شده است. سه رکن مزبور عبارتند از: اول- وظیفه دولت برای محافظت از حقوق بشر در قبال نقض آن توسط اشخاص ثالث از جمله شرکت‌ها از طریق تدوین سیاست‌های مناسب، مقررات، تنظیم و اجرای اقدامات؛ دوم- مسئولیت شرکت در قبال احترام به حقوق بشر، به این معنی که در راستای جلوگیری از تعدی به حقوق دیگران تلاش و عمل کنند.؛ و سوم- دسترسی بیشتر و وسیع‌تر قربانیان به جبران‌های موثر اعم از جبران‌های قضایی و غیرقضایی.

در سال ۲۰۰۸، شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد به اتفاق آراء، چارچوب سازمان ملل (یعنی سه رکن فوق) را پذیرفت. در نتایج گزارش سال ۲۰۰۹ در رابطه با موضوع دموکراسی و حقوق بشر در کشورهای عضو اتحادیه اروپا، شورای اتحادیه اروپا حمایت کامل خود را از چارچوب سازمان ملل متحد به صراحت بیان نمود. در پی آن سران اتحادیه اروپا، چارچوب سازمان ملل متحد را به عنوان عناصر کلیدی برای توسعه جهانی از طریق شیوه‌های CSR در نظر گرفتند. بدین ترتیب از سال ۲۰۰۸ اتحادیه اروپا ورود قابل توجهی به مساله مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها نمود. از این تاریخ به بعد طرح‌های کمیسیون اتحادیه اروپا در رابطه با تدوین استراتژی‌های تا ۲۰۲۰ اتحادیه اروپا همگی دربرگیرنده یک تعهد زودرس برای تجدیدنظر در سیاست‌های مسئولیت اجتماعی این اتحادیه بود و این تجدیدنظرها شامل تأکیدات شدیدتر بر حوزه حقوق بشر و برقراری مسئولیت، در قلمرو تجارت بین‌الملل می‌باشند.

باید پذیرفت که شرکت‌های فعال در عرصه جهانی و تجارت بین‌الملل در شکل‌گیری یک محیط جهانی که در آن هر کس بتواند از حقوق بشر جهانی خود لذت ببرد، تاثیر

بسازی دارند؛ چراکه شرکت‌های فراملی ظرفیت فراوانی برای ایجاد ثروت، شغل و درآمد، تامین مالی کالاهای عمومی، و برای تولید نوآوری و توسعه در بسیاری از مناطق دنیا در زمینه حقوق بشر و حفاظت از محیط‌زیست را دارا می‌باشند. (Melé , 2015:8)
(عدم شرکت در فساد و رشوه، جلوگیری از آسیب‌های زیست‌محیطی، و نقض حقوق بشر از محورهای اصلی مسئولیت اجتماعی در شرکت‌های فراملی بین‌المللی امروزی است.

یکی از چالش‌های مهم در عرصه بین‌المللی این است که مقررات بین‌المللی محیط‌زیستی و حقوق بشری تعهدات مستقیمی را بر حوزه مسئولیت‌های اجتماعی شرکت‌ها تحمیل نمی‌نمایند که این امر می‌تواند منجر به عدم‌انجام فعالیت‌های این حوزه گردد. در اتحادیه اروپا این نقیصه از طریق تحمیل تعهدات در این خصوص بر شرکت‌ها در قلمرو سرزمینی کشورهای عضو مرتفع گردیده است. در برخی رژیم‌های حقوقی تدوین شده؛ همچون کنوانسیون اروپایی حقوق بشر^۱، عدم تطابق با این وظایف می‌تواند حتی منتهی به مسئولیت مستقیم خود دولت‌ها در قبال نقض‌های صورت پذیرفته (در قلمرو حقوق بشر و محیط‌زیست) توسط شرکت‌های متبوعش، شود. پس با توجه به نکات مارالذکر، بر کشورهای عضو و به تبع آن بر شرکت‌های فراملی متبوع آن‌ها، تعهدات قانونی مثبتی توسط اتحادیه اروپا بار می‌گردد.

نمونه‌هایی از شیوه‌های موجود برای ترویج حقوق بشر و حفاظت از محیط‌زیست از طریق تجارت شامل موارد زیر می‌باشد: نظام اتحادیه اروپا در رژیم کلی ترجیحات^۲، قانون مربوط به جنگل‌ها و اجرای این قانون، طرح دولت و تجارت^۳، و درج شروط حقوق بشری در موافقت‌نامه‌های تجاری، به ویژه موافقت‌نامه‌های EU-Cariforum و موافقت‌نامه اتحادیه اروپا و کره جنوبی. اتحادیه اروپا به تازگی مجدداً تعهد خود را برای حفاظت از حقوق بشر، به ویژه، از حقوق کودکان در طی اقدامات تجاری و سرمایه‌گذاری مورد تاکید قرار داده است. از سوی دیگر، چارچوب توافق‌نامه‌های بین‌المللی^۴ فیما بین

اتحادیه‌های کارگری اروپا و مدیریت شرکت‌های چند ملیتی و فراملی ابزار مفیدی برای حفاظت از حقوق کارگران در کشورهای ثالث می‌تواند باشد که در راستای جلوگیری از نقض حقوق کارکنان مورد استفاده قرار می‌گیرد. (مفیدیان، ۱۳۹۶: ۸)

دو راه اصلی که در آن اتحادیه اروپا و کشورهای عضو اتحادیه اروپا می‌توانند تمامی شرکت‌های بزرگ را ملزم به رعایت اصول قانونی خود که فراتر از اصول موجود در کشورهای سرمایه‌پذیر (محل فعالیت‌های عملیاتی) است بنمایند شامل موارد زیر است: اول، برقراری محدودیت‌های تجاری که می‌تواند به شکل جلوگیری از صادرات و یا واردات کالاهای مضر به حقوق بشر و محیط‌زیست باشد و دوم، موافقتنامه‌های تجارت آزاد استثنایی با عنوان تجارت ترجیحی را در اولویت خود قرار دهد. بر طبق ترتیبات ترجیحی، تجارت با کشورهای توسعه‌نیافته یا در حال توسعه می‌تواند توأم با دادن تخفیف‌های خاص و بازگشایی درهای بازار کشورهای اروپایی و صنعتی باشد با اولویت دادن به کشورهایی که در راستای حصول اطمینان از حمایت از حقوق بشر و حفاظت از محیط‌زیست در کشورهای خود و سایر دول، کنوانسیون‌های جهانی مرتبط به حقوق بشر و حقوق کار و محیط‌زیست را ملحق شده و به نحو موثر رعایت و اجرایی می‌کنند. (طارم ساری و همکاران، ۱۳۸۵: ۶۵)

کنوانسیون بروکسل یک (که در اتحادیه اروپا اجرا می‌شود) قربانیان نقض اصول زیست محیطی و حقوق بشر در کشورهای ثالث را به طرح دعوا در کشور اروپایی عضو اتحادیه که شرکت متخلف در آنجا دفتر مرکزی دارد یا ثبت شده قادر می‌نماید. از سوی دیگر اجرای مقررات رم یک و رم دو در اکثر موارد منجر به اجرای قانون کشوری منجر می‌شوند که در آنجا حقوق بشر یا مسایل زیست محیطی توسط شرکت‌های بزرگ مورد سوءاستفاده قرار گرفته است. اما دلایل و شواهد وجود دارد که به عنوان یک سیاست عمومی، اثبات می‌کند دادگاه‌های کشورهای عضو اتحادیه اروپا می‌توانند (و معمولاً نیز چنین می‌کنند) بر اساس نقض آشکار "یا" انکار آشکار حقوق بشر از اجرای قانون خارجی که عموماً سختگیرانه نیست خودداری کنند و تعهداتی فراتر از قانون کشور محل عملیات را بر شرکت فراملی متبوع خود تحمیل نمایند.

در سال ۲۰۰۱، کمیسیون اروپا اعلام کرد که رویکرد منسجم و پایدار به حقوق بشر در سیاست‌های داخلی و خارجی خود را با توجه به ترویج حقوق بشر و تعهدات دموکراسی در روابط خارجی، مطابق با منشور اتحادیه اروپا در حقوق بنیادین می‌داند. در Green Paper سال ۲۰۰۱ مربوط به ترویج چارچوب اروپا برای مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها، کمیسیون در چارچوب سیاست همکاری خود برای اطمینان خاطر از احترام به استانداردهای کار، حفاظت از محیط‌زیست و حقوق بشر تعهداتی را برای اتحادیه اروپا به رسمیت شناخت. و اعلام داشت که این کدهای رفتاری یک جایگزین برای قوانین ملی، اروپایی و بین‌المللی و قوانین الزام‌آور، نیستند. در مصوبه سال ۲۰۰۷ خود نیز، پارلمان اروپا از یک بخش جدید در حوزه مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها حمایت کرد یعنی اضافه شدن بخش قانونی و الزام‌آور به این مفهوم داوطلبانه. با این اقدام، پارلمان خواستار تغییر فرایند و حرکت به سوی یک رویکرد نتیجه‌گرا در قلمرو CSR شد، و تحقق این مهم را از طریق ترکیبی از اقدامات داوطلبانه مسئولیت اجتماعی توأم با مقررات قانونی الزام‌آور ممکن دانست. به واقع بخش قانونی اجازه بازخواست مدیران شرکت را از نظر قانونی و پاسخگویی آنان را فراهم می‌نمود^۱.

اتحادیه اروپا خود را موظف به تنظیم و کنترل شرکت‌های بزرگ می‌داند تا از نقض حقوق بشر و محیط‌زیست جلوگیری بعمل آورد، و برای اجرای موثر این امر مکانیسم‌هایی قانونی ارائه می‌کند که شامل بررسی، مجازات، و جبران چنین نقض‌هایی است. دادگاه عدالت اروپا^۲ به این قبیل امور صالح بوده و بدان رسیدگی می‌کند. متن کنوانسیون اروپایی در ماده ۱ وظیفه دولت به تضمین حقوق بشر برای همه در حوزه قضایی خود را تصریح می‌نماید. وظیفه دولت‌های اروپایی برای محافظت از حقوق بشر در رابطه با ای شرکت‌های اروپایی مورد تاکید اتحادیه اروپاست.

1 - European Parliament, European Parliament resolution of 13 March 2007 on corporate social responsibility: a new partnership, EU Doc A6-0471/2006 final.
2 ECJ

قانون بلژیک مربوط به صندوق‌های بازنشستگی، قانون صندوق‌های بازنشستگی عمومی سوئد (۲۰۰۰)، قانون فرانسه مربوط به تجمیع طرح‌های پس‌انداز کارکنان (۲۰۰۱) و طرح انگلستان در خصوص مقررات اصلاحی حقوق بازنشستگی (۱۹۹۹) مقرر می‌دارند برای تحصیل حقوق و حفظ آن، این صندوق‌ها موظف هستند اعلام کنند تا چه حد و چگونه اثرات اجتماعی، زیست‌محیطی و اخلاقی را در سرمایه‌گذاری‌های خود در نظر گرفته‌اند.

در انگلستان، این افشای اجباری، اثرات قابل توجهی در سیاست مسئولیت اجتماعی صندوق‌های بازنشستگی و شرکت‌هایی که در آن‌ها سرمایه‌گذاری می‌کنند، ایجاد می‌کند. علاوه بر این، اطلاعات منفی در مورد حقوق بشر و اثرات زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های شرکت‌های بزرگ اروپایی عامل، حتی در خارج از کشور ممکن است سرمایه‌گذاران دولتی و خصوصی را به خارج ساختن وجوه و سرمایه‌ها از شرکت‌های متخلف مجاب سازد. به عنوان مثال، در مورد معدن بوکسیت در هند، سرمایه‌گذاران مختلف دولتی و خصوصی در سراسر اروپا سرمایه‌گذاری در شرکت را به دلیل نقض حقوق بشر و سوءاستفاده از محیط‌زیست و عدم توجه به مفاهیم مسئولیت اجتماعی متوقف نمودند.

در دانمارک قانون حسابداری سبز، یک وظیفه قانونی بر شرکت‌های فعال در حوزه‌های آلاینده (شامل: تولید و فرآوری آهن، فولاد، فلزات، چوب و پلاستیک فشرده؛ تولید مواد شیمیایی و برق و تولید گرما، استخراج و پردازش روغن‌های معدنی، فرآورده‌های نفتی، مواد معدنی و گاز طبیعی) تحمیل نمود. بدین شرح که به نحو سالانه در خصوص آثار اجتماعی و زیست‌محیطی فعالیت‌های خود، و همچنین تلاش‌های خود برای کاهش این اثرات باید گزارش ارایه دهند. در سال ۲۰۰۸ قانون جدیدی در دانمارک به تصویب رسید که هزار مورد از بزرگترین شرکت‌های دانمارک را ملزم می‌ساخت که اعلام نمایند آیا سیاست‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی دارند؟ اگر چنین کدهای رفتاری دارند، چگونه آن‌ها را پیاده‌سازی می‌نمایند، و نهایتاً اینکه: چه نتایجی از این سیاست‌ها بدست آمده است.

در قانون شرکت‌های ۲۰۰۶ انگلستان مقرر شده است به جز شرکت‌های کوچک، مدیرعامل سایر شرکت‌ها (متوسط و بزرگ) باید گزارشی حاوی نکات مربوط به عملکردشان در مورد مسائل زیست‌محیطی، کارکنان شرکت، و مسائل اجتماعی و جامعه و میزان توسعه این موارد و موقعیت مالی شرکت ارایه نمایند تا اعضا سهامدار شرکت بتوانند میزان موفقیت شرکت را با مجموع این موارد مورد ارزیابی قرار دهند.

قانون فرانسه در مقررات اقتصادی (۲۰۰۱) تمام شرکت‌های ثبت شده در بورس اوراق بهادار فرانسه را ملزم نموده است که اطلاعات در مورد اثرات اجتماعی و زیست‌محیطی و کاهش آثار منفی ناشی از فعالیت خود را در گزارش‌های سالانه اعلام نمایند. (ماده ۱۱۶) در سال ۲۰۰۲ این قانون در فرانسه کیفیت و کمیت معیارها برای گزارش‌دهی را در برخی امور افزایش داد، از جمله کار و امور اشتغال، مسائل جامعه، تاثیر فعالیت‌های شرکت‌های بزرگ در توسعه و جوامع محلی و مردم، و پیامدهای زیست‌محیطی فعالیت‌های شرکت که همگی می‌بایست مشخص می‌شدند.

در آلمان شرکت‌های حاضر در بورس ملزم به صدور یک بیانیه انطباق با کد حاکمیت شرکتی (CGC) هستند که در متن آن مشخص می‌کند که چگونه توصیه CGC را در فعالیت‌هایشان مورد لحاظ قرار داده‌اند.

انجمن مسئولیت اجتماعی اروپا به عنوان یک عضو کمیته هماهنگی انجمن ذی‌نفعان در مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها و به عنوان شبکه مرکزی تجارت با توجه به الزامات مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در اروپا، قصد جدی برای تدوین چارچوب‌های قانونی برای شرکت‌های فراملی فعال در خارج از قلمرو سرزمینی اتحادیه را نیز دارد. معرفی اجباری معیارهای روشن، قابل حسابرسی، قابل مقایسه و قابل اجرا برای شرکت‌های بزرگ و متوسط در کشورهای اروپایی امکان پایش فعالیت‌ها را فراهم می‌کند. در حوزه‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها؛ چنانچه کشوری موفق شود در کنار مکانیزم‌های گزارش‌دهی اجباری، مکانیزم‌های اجرای موثری رانیز مورد پیش‌بینی قرار دهد، این امر علاوه بر شفافیت بیشتر، به دلیل وجود ضمانت‌اجراهایی که بعضاً غیرمستقیم می‌باشند، می‌تواند به حمایت از حقوق بشر و حفاظت از محیط‌زیست کمک موثرتری کنند.

برخی معاهدات سازمان ملل دولت‌ها را تشویق به حمایت از حقوق بشر از طریق اقدامات قانونی داخلی با قابلیت اجرایی برون‌مرزی می‌نمایند. به طور مثال در بیانیه عمومی مربوط به حق دسترسی به بالاترین استاندارد بهداشتی قابل دسترس، کمیته مربوط به حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی سازمان ملل متحد موسوم به (CESCR) اشاره می‌کند که دولت‌ها باید به حق بهره‌مندی از حق بهداشت در کشورهای دیگر احترام گذاشته، و از نقض حق، در کشورهای دیگر جلوگیری کنند همچنین در حوزه آب‌های شیرین.

برخی نهادهای مالی بین‌المللی نیز به مباحث حقوق بشری و محیط‌زیست در هنگام اعطای منابع مالی یا بیمه توجه می‌ورزند. میگا یکی از نهادهای زیرشاخه بانک جهانی است که به ارائه بیمه به سرمایه‌گذاران برای خطرات غیراقتصادی و کمک‌های مالی برای توسعه سرمایه‌گذاری و میانجی‌گری در اختلافات اقدام می‌کند. سرمایه‌گذاری‌های مورد حمایت میگا باید شرایطی داشته باشد که یکی از آن‌ها ارزیابی زیست‌محیطی پروژه‌های سرمایه‌گذاری است. سیاست ارزیابی زیست‌محیطی میگا^۱ بخشی از مجموعه مقررات فنی میگا را تشکیل می‌دهد. طبق این سیاست، پروژه‌هایی که کمک مالی یا بیمه میگا را دریافت می‌کنند باید ارزیابی زیست‌محیطی شوند که حدود آن بستگی به «ماهیت، قلمرو و اثر زیست‌محیطی پروژه پیشنهادی» دارد. متقاضیان پروژه باید خود این گزارش را ارائه نمایند. پس از ارائه گزارش ممکن است میگا مشورت عمومی و افشای عمومی را لازم بشمارد. (مفیدیان، ۱۳۹۶: ۱۴)

شرکت مالی بین‌المللی (IFC) یکی دیگر از نهادهای گروه بانک جهانی است که وظیفه حمایت از رشد اقتصادی پایدار در کشورهای در حال توسعه را بر عهده دارد. این شرکت روش‌های بازنگری زیست‌محیطی و اجتماعی^۲ را تصویب نموده است. در مواردی که آثار زیانبار سرمایه‌گذاری در یک منطقه و بر گروهی از مردم، شدید باشد سرمایه‌گذار برای دریافت کمک از این سازمان نیاز دارد تا رضایت مردم بومی متأثر را جلب نماید.

1 MIGA's Environmental Assessment Policies
2 EFSR

پنل بازرسی بانک جهانی^۱ که به عملکرد بانک جهانی نظارت می‌کند، امکان طرح دعوا علیه سرمایه‌گذارانی که آسیب اجتماعی و زیست‌محیطی وارد می‌کنند را مورد پیش‌بینی قرار داده است. گروه‌های متأثر و زیان‌دیده از آسیب‌های اجتماعی زیست‌محیطی می‌توانند در این پنل، علیه بانک جهانی برای تخطی در ارزیابی‌های زیست‌محیطی سرمایه‌گذاران طرح شکایت کنند.

علاوه بر گروه‌های وابسته به بانک جهانی، نهادهای اقتصادی منطقه‌ای مانند بانک ترمیم و توسعه اروپایی^۲ و بانک توسعه آسیایی^۳ و سازمان همکاری اقتصادی و توسعه^۴ نیز قواعدی برای حمایت از محیط‌زیست در برابر سرمایه‌گذاری خارجی دارند و حمایت از محیط‌زیست را منبعث از اصل «رفتار منصفانه» در حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی می‌دانند. اصول راهنمای این سازمان مقرر می‌دارد که شرکت‌های فراملی باید در جهت پیشرفت اقتصادی با توجه به توسعه پایدار تلاش نمایند.

آنستیرال راهنمای قانونگذاری برای پروژه‌های زیرساختی تحت حمایت مالی خصوصی را در سال ۲۰۰۰ مصوب نمود.^۵ این راهنما، کشورها را به قانونگذاری داخلی برای حمایت از محیط‌زیست در هنگام اعطای وام به پروژه‌های سرمایه‌گذاری، تشویق می‌کند.

در برخی کشورها هم تخصیص یک حداقل بودجه به مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها الزامی است. اما فعالیت‌های انجام شده توسط خود شرکت‌ها به نحو اختیاری طراحی و اجرا می‌گردد. به طور مثال، قانون مالیات بر درآمد موريس در سال ۱۹۹۵، مقرر می‌دارد: شرکت‌های ثبت شده در موريس می‌بایست ۲٪ از سود سالانه خود را برای کمک به توسعه اجتماعی و مسایل زیست‌محیطی کشور پرداخت نمایند. در سال ۲۰۱۴، هند نیز قانون حداقل هزینه اجباری CSR را به تصویب رساند. به موجب قانون شرکت‌های ۲۰۱۳

1 World Bank Inspection Panel.

2 EBRD

3 ADB

4 OECD

5 Legislative Guide on Privately Financed Infrastructure Projects

هند که در ۲۰۱۴ لازم‌الاجرا شد، هر شرکت دارای سود خالص ۵۰۰ کرور یا بیشتر و یا گردش مالی ۱۰۰۰ کرور یا سود خالص از ۵ کرور به بالا باید ۲ درصد از سود خالص خود را در فعالیت‌های CSR صرف نماید.

دولت تانزانیا اقدام به تصویب قانونی در رابطه با مسئولیت اجتماعی کرد تا بتواند شرکت‌های فراملی را به انجام الزامات مسئولیت اجتماعی در صنعت نفت و گاز خود تشویق نماید. این سیاست کلان تانزانیا که در بخش گاز خود اجرایی نمود بسیار جالب توجه است. (The National Natural Gas Policy, 2013: 9) سیاست گازی دولت تانزانیا در بخشی، بیان می‌دارد دولت باید اطمینان حاصل نماید که یک تعهد قراردادی در قراردادهای همه سرمایه‌گذاران و پیمانکاران فعال در فعالیت‌های گاز طبیعی برای انجام برنامه‌های توسعه جامعه محلی و اولویت بندی شده دولتی وجود دارد. و اطمینان حاصل شود که شرکت‌ها در صنعت گاز طبیعی برنامه‌های مشارکتی اقدام به مسئولیت اجتماعی را به نحو معتبر به مسئولین مربوطه ارایه نمایند.

در نیجریه تشکیل یک کمیسیون مربوط به مسئولیت اجتماعی توسط مجلس در سال ۲۰۱۰ مورد بحث قرار گرفت. اهداف این کمیسیون علاوه بر موارد دیگر، اطمینان حاصل کردن از این امر بود که شرکت‌ها منطبق با تعهدات بین‌المللی این کشور " در پیشرفت اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی جوامع آسیب‌دیده مشارکت نمایند؛ و " به حقوق بشر کسانی که تحت تاثیر فعالیت‌های ایشان قرار می‌گیرند احترام بگذارند". اختلاف در هنگام تصویب بر سر این مقرر بود که: شرکت‌ها باید ۳.۵ درصد از سود سالانه خود را به فعالیت‌های CSR اختصاص دهند. در واقع محل بحث، اعتبار و منطق الزام اجباری شرکت‌ها به پذیرفتن تدابیر سنتی مسئولیت اجتماعی-اقتصادی دولتی بود. اگرچه امروزه بحث مسئولیت اجتماعی شرکت‌ها در معنای گسترده‌ای در نیجریه پذیرفته شده است.

قزاقستان در سال ۲۰۱۰ قانون جدید موسوم به سابسویل و استفاده از منابع زیرزمینی با هدف ۵۰ درصد تولید بومی توسط تأمین‌کنندگان قزاق تا سال ۲۰۱۲ مصوب نمود، مشاغل مشترک اجباری با شرکت کز مونایگس که یک شرکت ملی نفت است (۵۱ درصد از حداقل سود سهام) در تمامی اکتشافات جدید و

قراردادهای تولید و قدرت دستیاری به زمینیه های جدید بدون ایجاد مناقصه تصویب شد. شرکت های فراملی که نتوانند نیازهای موجود را برآورده کنند در معرض خطر ازدست دادن حق قانونی خود در قراردادهای استخراج قرار دارند. (زیسو نگوسانگ، ۱۳۹۶: ۷۰)

۲. چالش های قانونی اعمال ماده سه نظامنامه صنعت نفت ایران

از آنجایی که همه شرکت های اصلی و فرعی و تابعه وزارت نفت نیز مشمول مفاد این نظامنامه هستند، این نظام نامه دامنه شمول وسیعی دارد که آن را از اهمیت بیشتری برخوردار می نماید. مضاف بر آنکه گستره اعمال این نظامنامه تمامی نقاط ایران را دربرمیگیرد و جهت اجرا کشور ایران را به سه قسمت تقسیم نموده است و منطقه سوم آن شامل همه مناطق ایران میگردد.^۱

نفت در هر یک از مناطق سه گانه دامنه عملکرد خود به خصوص در زمینه طرح های عمرانی را در مواد بعدی خود تدوین می نماید. بدیهی است دامنه و گستره تعیینی صنعت نفت در مناطق یک و دو وسیع تر از سایر مناطق ایران است اما در شیوه منطقه بندی نیز ایراداتی مترتب است از جمله حذف شهرستان دیر از مسئولیت های اجتماعی وزارت نفت با وجود فاصله شش کیلومتری این شهر تا تاسیسات پارس جنوبی در شهرستان کنگان و میزبان مجتمع های پتروشیمی بودن، که خود از موارد محل تامل می باشد چراکه این شهرستان نیز به طور قطع متاثر از آلودگی های این تاسیسات است.

۱ - منطقه یک: منطقه عمومی پارس (شامل شهرستان های عسلویه، کنگان و جم) و منطقه غرب کارون. منطقه دو: حوزه جغرافیایی عملیات شرکت های مناطق نفت خیز جنوب، نفت مناطق مرکزی، نفت فلات قاره، نفت اروندان به علاوه تاسیسات فرآرشی پیوسته با بالادست در همان مناطق مانند پالایشگاه های گاز شهید هاشمی نژاد، بید بلند ۱ و پارسیان و قشم. تبصره: منطقه ویژه اقتصادی ماهشهر نیز جزء همین منطقه محسوب می شود. منطقه سه: دیگر مناطق کشور. (ماده دو نظامنامه سال ۱۳۹۸)

مطابق بند یک از ماده شش^۱ نظامنامه نظارت بر اجرای مفاد این نظامنامه بر عهده شورای عالی مسئولیت اجتماعی صنعت نفت (شورای معاونان وزارت نفت) است که مدیریت و راهبری آن با همکاری مشاور اجتماعی وزیر نفت و مشاوران امور زنان و کمیته‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌های زیرمجموعه است که پیش‌بینی این نظارت بر روند اجرای نظامنامه افزایش حجم و کارکنان را در ساختار وزارت نفت به دنبال دارد و نگاه کلان و متمرکز بر اجرای نظامنامه را می‌تواند متاثر نماید. از سوی دیگر، ضمانت اجرای تخلف از مفاد و موضوعات این نظامنامه برای شرکت‌های تابعه نفت مشخص نشده است و صرفاً در بند سه از ماده شش^۲ این نظامنامه ضمانت اجرای تخلف اداری پیش‌بینی شده است. عدم پیش‌بینی ضمانت اجرای مناسب جهت تخلف از اجرایی کردن این نظامنامه توسط شرکت‌ها از خلأهای قانونی است که باید مدنظر قرار گیرد.

البته این نظامنامه حاوی موارد و جنبه‌های مثبتی نیز هست. به طور مثال یکی از نقاط قوت این نظامنامه این است که بر مبنای آن از همه شرکت‌های حوزه صنعت نفت درخواست گردید که گزارش سالانه پایداری خود را بر مبنای استاندارد ایزو ۲۶۰۰۰^۳ منطبق با GRI^۴ ارائه کنند که اهم‌اکنون گزارش‌های پایداری، قابلیت اندازه‌گیری و

۱ نظارت کلان بر اجرای مفاد این نظامنامه شامل تأیید کلی سقف منابع تخصیص یافته به هر یک از مناطق سه‌گانه یادشده توسط هر یک از چهار شرکت اصلی، در هر سال بر عهده شورای عالی مسئولیت اجتماعی صنعت نفت (شورای معاونان وزارت نفت) خواهد بود. مدیریت و راهبری عملیاتی شدن مفاد موضوعات مذکور در ماده ۳ (به جز بند ۳-۳) بر عهده مشاور اجتماعی وزیر نفت با همکاری مشاوران اجتماعی و مشاوران امور زنان چهار شرکت اصلی وزارت نفت و کمیته‌های مسئولیت اجتماعی شرکت‌های زیرمجموعه می‌باشد.

۲ شرکت‌های اصلی باید به جز موارد مصوب در طرح‌های سالانه «مدیریت نظارت بر طرح‌های عمران مناطق نفت‌خیز»، نسبت به تصویب بودجه سالانه مسئولیت اجتماعی بر اساس برنامه‌های مصوب در چارچوب ماده ۳ این ابلاغیه، اقدام نمایند. هرگونه هزینه کرد در زمینه‌های مرتبط با مسئولیت اجتماعی به جز موارد مصوب با رعایت بخشنامه صرفه‌جویی ابلاغ شده به شماره ۲۰-۲/۱۴۶-۲ تاریخ ۲۳/۲/۱۳۹۸ ممنوع بوده و در حکم تخلف اداری می‌باشد.

3 ISO26000 Standard.
4 Global Reporting Initiative.

برآورد سطح بلوغ سازمانی شرکت‌ها را دارد. در تعریف ایزو ۲۶۰۰۰ مسئولیت اجتماعی به‌عنوان یک رفتار مسئولانه و در عین حال منطبق بر اخلاق حرفه‌ای قلمداد شده است و می‌توان گفت با این نگاه صنعت نفت اذعان می‌دارد که خود را در قبال جامعه‌ای که در آن فعالیت و تولید می‌کند، مسئول می‌داند و معتقد است که توسعه و تولید نفت در گرو توسعه جوامع محلی است و این مهم در تعریف استاندارد ایزو ۲۶۰۰۰ به‌درستی تبیین شده است.

در مصوبه شورای عالی محیط‌زیست مورخ ۱۳۹۰/۷/۲۰ در ردیف یازده طرح‌ها و پروژه‌های صنعت نفت و گاز در زمره طرح‌هایی برشمرده شدند که مشمول ارزیابی زیست‌محیطی می‌گردند. وفق بند (۴-۷) پیوست شماره دو مصوبه آثار منفی آن‌ها بر اقتصاد، محیط اجتماعی و فرهنگ و زیست‌محیطی بایست مورد بررسی قرار گیرد. (مفیدیان، طالبیان، ۱۳۹۴: ۲۱)

این اصول ده‌گانه عبارت‌اند از:

- ۱) حمایت و رعایت حقوق بشر توسط سازمان‌ها
- ۲) ایجاد اطمینان از عدم سوء استفاده سازمان‌ها و هم‌دستان احتمالی آنها از منشور حقوق بشر
- ۳) ارتقای اهمیت به حقوق مذاکره جمعی توسط سازمان‌ها

GRI^۱ یک سازمان غیرانتفاعی پیشرو در حوزه پایداری است که در جهت منافع عمومی کار می‌کند. این سازمان استفاده از گزارش دهی پایداری را به‌عنوان روشی برای سازمان‌ها به‌منظور پایداری‌تر شدن و مشارکت بیشتر در توسعه پایدار ترویج می‌کند. مأموریت GRI تبدیل کردن گزارش دهی پایداری به یک رویه استاندارد برای همه شرکت‌ها و سازمان‌ها است. چارچوب گزارش دهی GRI یک سیستم گزارش دهی است که شاخص‌ها و روش‌هایی برای اندازه‌گیری و گزارش دهی اثرات سازمان و عملکرد آن در حوزه‌های مرتبط ارائه می‌دهد. GRI درباره اقداماتی است که سازمان‌ها را قادر می‌سازند تا شیوه مدیریت تأثیرات خود را تغییر دهند. در حقیقت، GRI در مورد ترویج تغییر است. این سازمان امیدوار است در آینده جوامع و انسان‌ها یک اقتصاد پایدار جهانی داشته باشند که در آن سازمان‌ها عملکرد و پیامدهای اقتصادی، اجتماعی، محیط‌زیستی و حاکمیتی خود را به‌طور مسئولانه‌ای مدیریت می‌کنند. قابل مراجعه در ادرس: www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx

- ۴) کاهش و حذف هر گونه کار اجباری
- ۵) لغو کار کودکان
- ۶) حذف تبعیض در استخدامها
- ۷) حمایت تجارت از چالش‌های محیطی
- ۸) تعهد و انجام ابتکارات به منظور تقویت و ارتقای مسئولیت‌پذیری محیطی
- ۹) تقویت فناوری سازگار با محیط
- ۱۰) مبارزه سازمان‌ها با همه اشکال فساد

۲-۱- زمین‌ه عمل نظامنامه مصوب ۹۸

مسئولیت اجتماعی همانطور که کدهای تدوینی شرکت‌های فراملی نشان می‌دهد محدوده وسیعی از فعالیت‌ها را می‌تواند دربرگیرد. این اعتقاد باور صحیحی است که با گسترش حوزه‌های فعالیت شرکت‌های چند ملیتی از اخلاق تا اقتصاد و از منظر دامنه از نیروی کار تا کل بشریت را در بر می‌گیرد. تمرکز شرکت‌ها بر هر کدام از محورهای هر کدام از فعالیت‌ها به نحو کامل به شرایط مکان و زمان فعالیتشان وابسته است.

۲-۱-۱- موضوعات مشمول نظامنامه

از حوزه بهداشت و کنترل بیماری‌ها تا توانمندسازی بانوان و راه‌سازی و محیط زیست همگی در نظامنامه تحت موضوعات و دامنه مسئولیت اجتماعی نفت مطرح گردیده است. بدیهی است که شرکت‌های فراملی بر طبق محورهای توسعه در هر منطقه از کشور مسئولیت اجتماعی متناسباً محور مزبور را پیاده‌سازی می‌نمایند و اینکه تمامی آنچه دولت در زمره وظایف حاکمیتی خود دارد نمی‌تواند به تمامی و همزمان در زمره مسئولیت اجتماعی یک شرکت قلمداد نمود و عقب‌ماندگی منطقه و جبران تمامی کاستی‌هایش را، آن هم همزمان با هم و در یک مقطع زمانی از شرکتی توقع داشت.

از سوی دیگر، تاکید بر رعایت ضوابط حفظ محیط زیست در طراحی و اجرای طرح‌های صنعت نفت در همه مناطق مورد تاکید بند یک ماده سه قرار گرفته است.^۱ این مقرر از چند منظر محل ایراد است. بارزترین خلاء این مقرر به طور قطع عدم توجه به مرحله پایان پروژه و خارج کردن تاسیسات از رده (قاعده پایان خط لوله) می باشد. این مرحله در بسیاری از پروژه‌ها از مهم‌ترین و پرهزینه‌ترین بخش‌های اجرای طرح‌ها چه از منظر جانی و چه از منظر مالی می باشد، لذا بی توجهی بدان در این نظامنامه و تکرار یک تعهد کلی مبنی بر لزوم رعایت الزامات زیست محیطی که وفق قوانین موضوعه نیز وجود دارند از عمده‌ترین موارد مغفول مانده می‌باشد. ضمن آنکه رعایت ضوابط قانونی حوزه محیط زیست و قواعد آمره مرتبط، با مفهوم مسئولیت اجتماعی که عمل اخلاق مدار فراتر از قواعد قانونی است متمایز است که به نظر می رسد این مهم به طور کامل فراموش شده است.

در زمینه بهداشت مشارکت در انجام فعالیت‌های ترویجی و پیشگیرانه به منظور کنترل بیماری‌های شایع در میان کودکان و زنان جوامع محلی در منطقه یک، به ترتیب و در سقف اعتبار مصوب هیئت مدیره شرکت اصلی برای هر مورد بند هشت ماده سه مطرح شده است که خود یک محور بسیار گسترده و هزینه بر می باشد که به تنهایی می تواند یک بازه زمانی خاص طولانی مدت را برای برقراری حالت پایدار به خود اختصاص دهد. کمک به توسعه و عمران و بررسی و احصای ظرفیت‌های توسعه محلی با بهره‌گیری از نظرات مسئولان محلی و نیز نخبگان در منطقه یک و همچنین نیازسنجی، ارزیابی و اجرای طرح‌های عمرانی (فیزیکی) در مناطق مورد پیش بینی نظامنامه قرار دارد که به نظر می رسد

---

۱ - سازمان منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس به نمایندگی از وزارت نفت و شرکت ملی نفت ایران مبلغ ۲۲۰ میلیارد ریال را در سال ۹۳ به طرح‌های عام المنفعه استان بوشهر اختصاص داده است. همچنین با تزریق این اعتبارات به پروژه‌های توسعه‌ای استان با دستور مستقیم و ویژه مدیرعامل شرکت ملی نفت ایران، قرارگاه سازندگی خاتم الانبیا به عنوان پیمانکار این پروژه‌ها فعالیت دارد. سعی در اجرای تعهد اجتماعی خود داشته است. از جمله دیگر طرح‌های اجرا شده توسط صنعت نفت می‌توان به بزرگراه طرح آبرسانی جم، دیر-بوشهر، بیمارستان دیر، دانشگاه علوم پزشکی بوشهر، بندر جامع پارس شمالی و جاده کمربندی کنگان اشاره کرد.

بدین نحو عام و توأم با سایر موارد منعکس در نظامنامه خارج از حیطه ظرفیت صنعت نفت قرار دارد اگرچه سعی شده در ماده چهار از دامنه وسیع این محور کاسته شود. در ماده چهار نظامنامه آمده است طرح‌های عمرانی صرفاً در زمینه‌های مشخص شده قابل اجرا خواهد بود. در مناطق یک و دو در روستاها کمک و مشارکت در احداث و بازسازی خانه بهداشت، درمانگاه، مدرسه، آب آشامیدنی و فاضلاب، طرح هادی روستایی، سالن ورزشی و زمین چمن اختصاص یابد. در شهرها به درمانگاه، مراکز آموزشی، تجهیز مراکز فنی و حرفه‌ای، مرکز فرهنگی چندمنظوره، سالن ورزشی و زمین چمن.

در منطقه سه کمک و مشارکت در اجرای طرح‌های زمین چمن روستایی و سالن‌های کوچک ورزشی به میزان حداکثر ۵۰ درصد هزینه‌ها در سقف مصوب موردی هیئت مدیره شرکت ملی نفت ایران (که هر ساله تعیین و ابلاغ می‌شود) و نیز اعلام به سازمان برنامه و بودجه برای تامین بقیه بودجه در هر مورد.

وفق تبصره (۲) ماده (۴) در منطقه یک، مشارکت در طرح‌های راه‌های مواصلاتی روستایی نیز قابل انجام خواهد بود و در تبصره ۳ آمده که در همه موارد باید از اجرای طرح‌های با اعتبار ریالی بالا و زمان‌بندی طولانی اجتناب شده و به طرح‌های کوچک و پربازده خاصه در مناطق روستایی اولویت داده شود.

حوزه فرهنگی و اولویت جوامع محلی و توانمندسازی ایشان در بند نه^۱ و ده^۲ ماده سه مورد تصریح قرار گرفته است که به حمایت از فعالیت‌های فرهنگی و همچنین برقراری ارتباط موثر با مردم و بزرگان و جریانات اجتماعی اشاره شده است. آنچه عملاً در حوزه حمایت فرهنگی در منطقه یک تعریف شده، قبل از این سیاست‌گذاری بعمل آمده^۳ و در

۱ - حمایت از فعالیت‌های فرهنگی در مناطق یک و دو در سقف اعتبار مصوب هیئت مدیره شرکت اصلی برای هر مورد.

۲ - برقراری ارتباط موثر با مردم، جریانات اجتماعی و بزرگان مناطق یک و دو به منظور ایجاد احساس منفعت مشترک، اقناع و تنویر افکار عمومی.

۳ - تفاهنامه همکاری‌های علمی و آموزشی در پارس جنوبی با هدف نخبه پروری و توانمندسازی علمی دانش آموزان میان سازمان منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس و فرمانداران شهرستان‌های جنوبی استان بوشهر و تامین

حوزه های ورزشی نیز از طریق کمک به تیم های پرطرفدار فوتبال استان بوشهر صورت پذیرفته است.

در بحث توانمندسازی و اعطای اولویت به جامعه محلی بندهای پنج^۱، شش^۲ و بند سه^۳ ماده سوم مطرح گردیده است که از حیث تامین نیازهای عمومی صنعت از این جوامع و اشتغال این جوامع در اجرای طرح ها اولویت برقرار گردیده است و مضاف بر این موارد، رویکرد خاص و ویژه به جامعه بانوان واقشار آسیب پذیر وفق نظامنامه در دستور کار صنعت قرار می گیرد اگرچه با یک حکم عام دایر بر هدایت و توانمندسازی ساکنان بخصوص بانوان بدون بیان جزئیات بیشتر. پیش از تصویب و اجرای این سیاست نامه نیز اولویت در جذب مردم استان در صنایع وجود داشت و به جد از سوی سازمان منطقه ویژه اعمال می گردید.

در بند هفتم ماده سه مساعدت به مردم و جوامع محلی در مواقع بروز حوادث غیرمترقبه در تمام مناطق به ویژه مناطق یک و دو مطرح شده است که به مانند بسیاری از بندها عام و کلی به بیانیه عبارت مبهم یعنی مساعدت بسنده شده است.

مالی و تخصیص کمک هزینه به دانش آموزان این منطقه که در دانشگاه های معتبر پذیرفته می شدند در زمره اقدامات صنعت نفت پیش از این تصویب نامه بود.

۱- استفاده از ظرفیت های تولیدی و خدماتی موجود در مناطق یک و دو در زمینه تأمین کالاهای عمومی مورد نیاز صنعت نفت و پیمانکاران (نظیر تهیه مواد خوراکی، تولید لباس کار، وسایل نقلیه برای ایاب و ذهاب کارکنان، تعمیر ماشین آلات) و ایجاد شرایط تقویت این ظرفیت ها.

۲- بهره گیری از نیروی کار صاحب صلاحیت جوامع محلی در اجرای طرح های صنعت نفت توسط پیمانکاران طرف قرارداد با رعایت ابلاغیه وزارت نفت به شماره ۲۰-۶۵۸/مورخ ۱۰/۱۰/۱۳۹۶ در مناطق یک و دو و نیز رعایت شیوه نامه به کارگیری نیروی انسانی اولویت دار محلی توسط پیمانکاران صنعت نفت در منطقه عمومی پارس جنوبی به شماره ۱۶۵۳۱۹-۱۰/۱۰/مورخ ۱۲/۰۴/۱۳۹۷.

۳- کمک به هدایت و توانمندسازی ساکنان جوامع محلی خاصه دختران، زنان و اقشار آسیب پذیر به منظور شکوفایی ظرفیت های توسعه محلی در منطقه یک.

۲-۱-۲ - قلمرو سرزمینی اعمال نظامنامه

در نظامنامه صنعت نفت، ایران به سه منطقه تقسیم شده است. در واقع قلمرو و گستره مورد پذیرش برای انجام مسئولیت اجتماعی در صنعت نفت ایران، قلمرو سرزمینی ایران می باشد. اینکه هر صنعت باید تنها در قلمرو سرزمینی پیرامون خود مسئولیت اجتماعی خود را محقق سازد یا باید ابعاد کشوری و یا حتی سرزمینی را مدنظر قرار دهد محل بحث و تامل فراوان است.

بدیهی است با توجه به دولتی بودن صنعت نفت ایران نگاه فرامنطقه ای و به تعبیری کشوری به نوعی با نقش دولت در قلمرو سرزمینی همپوشانی داشته و جای تردید دارد. در اغلب مواردی که طی مطالعات بررسی شد شرکت های فراملی خصوصی در سطح فرامنطقه ای که در آن عملیاتشان متمرکز است هم بعضا اقدام به انجام اقدامات مرتبط با مسئولیت اجتماعی می نمایند اما شرکت های دولتی در صورتی فرا کشوری یا ورای منطقه میزبان اقدام می نمایند که با اهلیت تصدی گری و به مثابه شخص خصوصی ورود و سرمایه گذاری کرده باشند. بدین روی تداخل در انجام وظایف حاکمیتی نیز بروز نخواهد یافت.

نتیجه

برای بازگرداندن و حفظ تعادل عمومی در عرصه اقتصادی و اجتماعی بدیهی است که باید عمیق اندیشیده و در مورد مسئولیت خردمندانه عمل کنیم. اساسی ترین موضوعی که در تدوین نظامنامه مسئولیت اجتماعی مغفول مانده است عدم توجه به مفهوم و ماهیت مسئولیت اجتماعی شرکت هاست. مواردی که در زمره تعهدات قانونی شرکت نیست به نحو فراقانونی قرار است فراتر از چارچوب قانونی از طریق مفهوم مسئولیت اجتماعی به او تحمیل گردد. اما در سیاست گذاری کنونی بعضا ملاحظه می گردد که برخی وظایف وزارت نفت عینا به عنوان مسئولیت اجتماعی مورد تصریح قرار گرفته است. به عنوان نمونه رعایت الزامات زیست محیطی از ضروریات قانونی هرنوع اقدام در عرصه صنعت می باشد و انجام وظایف قانونی ارتباطی با مفهوم مسئولیت اجتماعی ندارد. بدیهی است اگر گامی

فراتر از وظایف قانونی و استانداردهای مقرر برداشتیم می توانیم ادعای تحقق مفهوم مسئولیت اجتماعی را داشته باشیم. باید در قانونگذاری خود نیز به این نکته توجه کنیم که مسئولیت اجتماعی صرفاً به معنای مشارکت در فعالیت ها و رویدادهای خیرخواهانه نیست. مسئولیت اجتماعی به این معناست که مسئولیت توسعه جامعه را با پیش بینی برنامه های آینده برای استقرار عدالت اقتصادی - اجتماعی و آگاهی از مسئولیت خود در مورد رفاه جامعه پیرامونی، بر عهده بگیریم.

یک موضوع مهم که نباید فراموش شود آنکه دولت به طور قطع به تنهایی قادر به بهبود زندگی مردم نیست زیرا همه امور از توانایی دولتها فراتر است. اگر دولت نتواند تقاضای روزافزون مردمش را برآورده کند، در این صورت شرکت ها باید از دولت حمایت کنند. بدین روی، در صورتی ایفای وظیفه مسئولیت اجتماعی از سوی صنعت نفت می تواند معنای دقیق این مفهوم را در برداشته باشد که بخش غیردولتی صنعت این مهم را بر دوش بگیرد یا با مشارکت بخش خصوصی-عمومی صورت پذیرد و یا حداقل شرکت ملی نفت پس از تبدیل شدن به شرکت فراملی سرمایه گذار این نقش را ایفا کند. نحوه قانونگذاری صحیح در هدایت منابع تخصیصی به حوزه خاص بسیار حایز اثر و کلیدی می باشد. اینکه هر شرکت در مناطق عملیاتی خود در محورهای کلان تدوینی توسط دولت و بر طبق آن اولویت ها، اقدامات مربوط به مسئولیت اجتماعی خود را در همان راستا انتخاب و اجرایی کند و در نهایت به مقامات مربوط گزارش ارایه نماید.

منابع

قرآن کریم.

۱. امیدبخش، اسفندیار، ۱۳۸۵ش، سازمان جهانی تجارت ساختار، قواعد و موافقت نامه ها، تهران، شرکت چاپ و نشر بازرگانی.
۲. آقاسیدجعفرکشفی، مونا، ۱۳۹۵ ش، پیشنهاد تدوین دستورالعمل خاص «مسئولیت اجتماعی صنعت نفت»، همایش مسئولیت اجتماعی صنعت نفت تهران.

۳. باقری کنی، مصباح الهدی، سپهری، مهدی، زمانی، مجید محمد، ۱۳۹۴ش، پی جویی ابعاد مسئولیت اجتماعی سازمان از منظر قانون، مجموعه مقالات دومین کنگره بین المللی علوم انسانی اسلامی.
۴. پاسبان، محمد رضا، اصغری، زینب، ۱۳۹۳ش، نقش رفتار منصفانه در حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه گذاری خارجی با تاکید بر مفهوم مسئولیت اجتماعی شرکتهای فراملی، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال سوم، ش ۸.
۵. پنداشته پور، محمدرضا، ۱۳۹۹ش، مسئولیت اجتماعی شرکتهای تجاری، فصلنامه پژوهش های حقوقی میان رشته ای، دوره اول، ش ۲.
۶. حسین پورسنبل، علیرضا، نوروزی، محمدرضا، ۱۳۹۳ش، گفتمان مسئولیت اجتماعی برای شرکتهای و سازمانها: پیدایش، اهمیت و مزایا، انتشارات انتخاب.
۷. زیسو نگوسانگ، مایکل، مترجمین: طیبی ابوالحسنی؛ سید امیرحسین، روحانی راد، شاهین، ۱۳۹۶ش، چگونگی پاسخ شرکتهای بین المللی نفت و گاز به سیاستهای توان داخل در کشورهای درحال توسعه ی تولیدکننده نفت؛ تحقیق روایتی، فصلنامه سیاست نامه علم و فناوری، دوره ۷ ش ۴.
۸. سیاستها و نظامنامه نحوه ایفای مسئولیت های اجتماعی در صنعت نفت مصوب شهریور ۱۳۹۸ش.
۹. طارم سری، مسعود و دیگران، ۱۳۸۵ش، اسناد حقوقی سازمان جهانی تجارت: نتایج مذاکرات تجاری چندجانبه دور اروگوئه، تهران، موسسه مطالعات و پژوهشهای بازرگانی.
۱۰. طالبیان، سید امیر، مفیدیان، شراره، ۱۳۹۴ش، پیشنهاد ساختار مسئولیت اجتماعی شرکتهای در صنعت نفت ایران: داوطلبانه یا اجباری، سومین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم تربیتی و روانشناسی، مطالعات اجتماعی و فرهنگی.

۱۱. طہماسبی، ہامون، طہماسبی، آرش، ۱۳۸۹ ش، شرکت های بین المللی نفتی و مسئولیت اجتماعی (با نگاهی موردی بہ ایران)، ہشتمین کنفرانس بین المللی مدیریت.

۱۲. عسکری، پوریا، ۱۳۹۴ ش، حقوق سرمایہ گذاری خارجی در رویہ داوری بین الملل، تہران، انتشارات شہر دانش.

۱۳. فیاضی آزاد، علی، رحمتی، محمدحسین، خنیفر، حسین، ۱۳۹۶ ش، طراحی مدل عوامل موثر بر مسئولیت اجتماعی شرکت ملی نفت ایران، مدیریت سرمایہ اجتماعی دورہ ۴، ش ۲.

۱۴. مصفا، نسرین، مسعودی، حیدرعلی، ۱۳۹۸ ش، تحول مسئولیت شرکت های چند ملیتی، فصلنامہ سیاست، مجلہ دانشکدہ حقوق و علوم سیاسی، دورہ ۴۰، ش ۴.

۱۵. معاونت پژوهشہای زیربنایی و امور تولیدی دفتر: مطالعات انرژی، صنعت و معدن، ۱۳۹۴ ش، شمارہ مسلسل: ۱۹۵۴۱، گزارش پیشگفتاری بر آسیب شناسی صنعت نفت ایران.

۱۶. مفیدیان، شرارہ، ۱۳۹۶ ش، مزایای پای بندی بہ مسئولیت اجتماعی شرکت ها در عرصہ تجارت بین الملل، ہفتہ نامہ دانش نفت، سال دوازدهم.

۱۷. نوری یوشانلویی، جعفر، جوہر، سعید، ۱۳۹۳ ش، مفہوم شناسی مسئولیت اجتماعی شرکتہای تجاری در حقوق آلمان، فرانسہ، انگلستان و ایران با رویکرد تطبیقی، مطالعات حقوق تطبیقی دورہ ۵، ش ۲.

18. Bénabou, R., & Tirole, J. (2010). Individual and corporate social responsibility. *Economica*, 77(305), 1-19.

19. Burke, L., & Logsdon, J. M. (1996). How corporate social responsibility pays off. *Long range planning*, 29(4), 495-502.

20. Carroll, A. B. (1999). Corporate social responsibility: Evolution of a definitional construct. *Business & society*, 38(3), 268-295.

21. Faria, J. A. E. (2002). The UNCITRAL Legislative Guide on Privately Financed Infrastructure Projects. *The Journal of World Investment & Trade*, 3(2), 211-229.
22. Lim, A. Y. (2012). *The Global Expansion of Corporate Social Responsibility: Emergence, diffusion, and reception of global corporate governance frameworks* (Doctoral dissertation, University of Michigan).
23. Melé, D. (2008). Corporate social responsibility theories. *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, 47, 82.
24. Khan, M. T., Khan, N. A., Ahmed, S., & Ali, M. (2012). Corporate social responsibility (CSR)–definition, concepts and scope. *Universal Journal of Management and Social Sciences*, 2(7), 41-52.
25. Srivastava, A. K., Negi, G., Mishra, V., & Pandey, S. (2012). Corporate social responsibility: A case study of TATA group. *IOSR Journal of Business and Management*, 3(5), 17-27.
26. The National Natural Gas Policy (2013), *The National Natural Gas Policy Of TANZANIA, 2013*, Available: www.Tanzania.go.go.tz/egov_uploads/documents/natural_gas_policy_approved_sw.pdf
27. Trisnadewi, A. E., & Amlayasa, A. (2020). Corporate Values: The Role Of Corporate Social Responsibility, Managerial Ownership And Profitability In Indonesia. *American Journal of Humanities and Social Sciences Research (AJHSSR)*, 4(7), 279-287.
28. www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx.
Persian Sources in English:
  1. Aqaseyed Jafar Kashfi, Mona, (2016), Proposing the development of a special instruction "Social responsibility of the oil industry", Tehran Oil Industry Social Responsibility Conference.
  2. Askari, Pouria, (2015), *Foreign Investment Law in International Arbitration*, Shahr-e Danesh Publication.
  3. Bagheri Kani, Mesbah Al-Huda; Sepehri, Mehdi; Zamani, Majid Mohammad, (2015), Searching for the dimensions of social responsibility of the organization from the perspective of law, *Proceedings of the Second International Congress of Islamic Humanities*.
  4. Deputy of Infrastructure Research and Production Affairs Office: Energy Studies, Industry and Mining, (2015), Serial Number: 19541, *A Report on the Pathology of Iran's Oil Industry*.

5. Fayazi Azad, Ali; Rahmati, Mohammad Hussein; Khanifar, Hossein, (2017), Designing a Model of Factors Affecting the Social Responsibility of the National Iranian Oil Company, Social Capital Management, Volume 4, Number 2.
6. Hosseinpour Sanbali, Alireza; Nowruzi, Mohammad Reza, (2014), The Discourse of Social Responsibility for Companies and Organizations: Origin, Importance and Benefits, Gozide Publication.
7. Mofidian, Sharareh, (2017), Benefits of adhering to corporate social responsibility in the field of international trade, Danesh Naft Weekly, Year 12.
8. Musafa, Nasrin; Masoudi, Heidar Ali, (1398), Transformation of Responsibility of Multinational Companies, Quarterly Journal of Politics, Journal of the Faculty of Law and Political Science, Volume 40, Number 4.
9. Nouri Yoshanloui, Jafar, Johar, Saeed, (2014), The Concept of Corporate Social Responsibility in German Law France, England and Iran with a Comparative Approach, Comparative Law Studies Volume 5, Number 2.
10. Omidbakhsh, Esfandiar, (2006), World Trade Organization: Structure, Rules and Agreements, Commercial Publishing Company.
11. Pandashtehpour, Mohammad Reza, (1399), Social Responsibility of Commercial Companies, Quarterly Journal of Interdisciplinary Legal Research, First Volume, Second Issue.
12. Pasban, Mohammad Reza; Asghari, Zeinab, (2014), The role of fair behavior in resolving disputes arising from foreign investment with emphasis on the concept of social responsibility of transnational corporations, Quarterly Journal of Private Law Research, Third Year, No. 8.
13. Policies and regulations on how to fulfill social responsibilities in the oil industry, approved in September (2017).
14. Tahmasebi, Hamoon; Tahmasebi, Arash, (2010), International Oil Companies and Social Responsibility (Case Study: Iran), 8th International Management Conference.
15. Talebian, Seyed Amir, Mofidian, Sharareh, (2015), Proposing the structure of corporate social responsibility in the Iranian oil industry: Voluntary or compulsory, Third National Conference on Sustainable Development in Educational Sciences and Psychology, Social and Cultural Studies.

16. Tarom Siri, Massoud, (2006), WTO Legal Documents: Results of Multilateral Trade Negotiations Around Uruguay, Institute for Business Studies and Research.
  17. Zisu Nguosang, Michael, Translators: Taybi Abolhassani; Rouhani Rad, Shahin, (2017), How International Oil and Gas Companies Respond to Domestic Power Policies in Oil-Developing Countries; Narrative Research, Science and Technology Policy Quarterly, Volume 7, Number 4.
-

فصلنامه پژوهش تحقیق حقوق اسلام و غرب - مقاله پژوهشی - سال نهم - شماره سوم - پاییز ۱۳۹۱

